

## **Foucaults *Bekentenissen van het vlees* postuum gepubliceerd!**

Steven Dorrestijn, lector Ethiek & Technologie aan Hogeschool Saxion, januari 2020

[Iets verkorte versie gepubliceerd als S. Dorrestijn, "Foucaults Bekentenissen van het vlees".  
Online publicatie, jan. 2020. [website uitgeverij Boom](#)]

Begin 2018 verscheen postuum het boek *Les aveux de la chair* van Michel Foucault (1926-1984). Nu verschijnt bij Boom de Nederlandse vertaling door Jeanne Holierhoek onder de titel *Bekentenissen van het vlees*. De postume uitgave van dit door Foucault aangekondigde maar niet voor zijn dood gereedgekomen boek is een langverwachte en opzienbarende gebeurtenis.

### **Project met wijzigingen en open einden**

*Bekentenissen van het vlees* is het vierde deel van Foucaults *Geschiedenis van de seksualiteit*. Door Foucaults plotselinge dood in 1984 was het meerdelige boekproject onvoltooid gebleven. In 1976 begon het project met *De wil tot weten*. Foucault kondigde destijds nog vijf delen aan die zouden gaan over specifieke onderwerpen rond de betekenis en de beheersing van seksualiteit in de moderne tijd. Niets daarvan is verschenen.

In plaats daarvan verschenen kort voor Foucaults dood tamelijk uit het niets twee boeken over de Grieks-Romeinse Oudheid: *Het gebruik van de lusten* en *De zorg voor zichzelf*. Foucault had zijn onderzoek tot ver in de in de tijd terug uitgebreid. Daarnaast lieten deze boeken een flinke conceptuele wijziging zien, waarbij de thema's weten en macht (nog centraal in *De wil tot weten*) werden aangevuld met het perspectief van de vorming van het zelf, of subjectivering.

*Bekentenissen van het vlees* handelt over een tussenliggende periode, namelijk de vroege christelijke kerk (2<sup>e</sup> tot 5<sup>e</sup> eeuw). In de gewijzigde opzet is dit het vierde en laatste deel, waarmee het project zou zijn afgerond. Het nu postuum uitgegeven manuscript is een tamelijk complete tekst en voegt veel toe aan het project. Toch is het de vraag in hoeverre dit het boek is dat Foucault zou hebben gepubliceerd als hij zijn werk af had kunnen maken. Hebben we nu Foucaults definitieve gedachten over seksualiteit en over subjectivering?

### **Foucault over christelijke kerkvaders en het vlees**

In dit boek behandelt Foucault bekende kerkvaders zoals Clemens van Alexandrië en Augustinus, alsook minder bekende zoals Johannes Cassianus. Hij richt zich op hun geschriften over de omgang met voortplanting, vleselijke begeerten, huwelijk en maagdelijkheid. Aan bod komt hoe deze thema's in verband staan met het theologisch denken over creatie (en procreatie), zondeval en verlossing. Foucault is echter vooral geïnteresseerd in de doorwerking in de levenspraktijk. Daarom richt hij zich speciaal praktijken van zielzorg, bekentenis en zelfonderzoek zoals die ontstonden in het kloosterleven en zich verspreidden in de kerk.

Het boek heeft drie delen. Het eerste deel gaat over *bekentenisrituelen* en *geestelijke leiding*. Dit materiaal was deels bekend uit artikelen en colleges, maar het wordt hier uitgebreider gepresenteerd en met andere benadering van religie: niet enkel in de zin van machtspraktijk, maar ook van religieuze zelftechnieken voor spirituele omvorming van het zelf. Het tweede deel, over *maagd zijn*, bestaat bijna geheel uit onbekend materiaal, maar het bevat ook een sectie die al integraal als artikel was gepubliceerd in 1982: over Cassianus en 'de strijd om de kuisheid'. Het derde deel, over *gehuwd zijn*, bevat veel nieuw werk. De uitgebreide analyse over Augustinus, waarvan alleen een heel beknopte samenvatting bekend was uit de lezing 'Sexuality and solitude', trekt in de eerste reacties op het boek veel aandacht.

Foucault brengt naar voren hoe daarbij een nieuwe ervaring van het innerlijk ontstaat, uitmondend in het denken van Augustinus over de bewuste wil en de *libido*, die hij beschouwt als een binnen de wil sluimerende tegen-wil die we moeten proberen te kanaliseren.

Zondermeer een toevoeging voor het project van de *Geschiedenis van de seksualiteit* is dat er met dit boek een hoofdlijn tamelijk helder en compleet verschijnt. Foucault stelt dat het belangrijk is om te zien hoe de morele ervaring zich door de geschiedenis heen wijzigt, terwijl wat rond seks hoort en niet hoort of verboden is inhoudelijk weinig verandert. Kort weergegeven zonder het hier verder toe te lichten: wat betreft de *morele ervaring* onderscheidt het moderne begrip van 'seksualiteit' zich van de voorafgaande christelijke notie van het 'vlees' en nog meer van de antieke ervaring waar het ging om een gebruik van de 'lusten'.

### Wie zal dit boek aanspreken?

Dit boek wijkt behoorlijk af van Foucaults overige werk. In schrijfstijl lijkt het op de andere twee late delen van de *Geschiedenis van de seksualiteit* en zijn lessen aan het Collège de France. De gedurfde en provocerende toon uit eerdere boeken is afwezig. Daarnaast is een heel boek over kerkvaders wel heel iets anders dan de kritiek op de moderne maatschappij en filosofie waarmee Foucault bekend werd.

Het boek zal daarom sommige liefhebber van Foucault wat minder aanspreken. Maar anderen zullen het de thematiek van zelfonderzoek om in het eigen denken en willen te onderscheiden tussen geoorloofd en ongeoorloofd juist een interessante nieuwe dimensie in Foucaults werk vinden.\* Zeker zal het boek ook nieuwe lezers, zoals religieonderzoekers, naar Foucaults werk trekken.

\*Dit is in ieder geval de reden waarom mijzelf dit boek erg boeit. Toen ik studeerde, vond ik Foucault een fascinerende filosoof vanwege zijn dwarse positie ten opzichte van de universele rede van de Verlichting. Maar die kritiek op universele grondslagen greep mij persoonlijk nog veel meer doordat het ook aansloot bij de ervaring in mijn leven van het uiteenvallen of verschuiven van de religieuze basis. Kerk en Christelijke school hadden mijn wereldbeeld en levensinstelling bepaald. Toen ik een jaar of veertien was en aan het denken raakte over bijvoorbeeld het ontstaan van de aarde, werd ik bevangen door vertwijfeling en angst. Dat ging niet over filosofische kennisvragen, hoe de aarde ontstaan is, of wat we daarover wel en niet kunnen weten. Het was een moreel-religieuze schrik die me om het hart sloeg: Mag ik wel denken wat ik nu denk? Wat gebeurt er met je als je gedachten overkomen die niet van God uitgaan? Precies zulk wantrouwen, en dit schiften en zuiveren van eigen gedachten was het onderwerp van fragmenten uit *Bekentenissen van het vlees* die in artikelvorm al waren verschenen. Vandaar dat ik altijd uitkeek naar de uitgebreidere uitwerking van deze aspecten van onze zelfervaring in dit lang achtergehouden werk.

### Halverwege de wending naar subjectivering

De nadruk op de morele ervaring is een kenmerk van Foucaults conceptuele wending van weten en macht naar subjectivering. Die wending voltrok zich tijdens en vanwege het onderzoek over de christelijke periode. Het is interessant om te kijken of het gepubliceerde manuscript hiervan een afgerond of eerder een tussentijds verslag geeft.

Volgens Foucault is de manier van bestaan van mensen en de ervaring die mensen daarvan zelf hebben geen vaststaand gegeven. In plaats daarvan wil hij de geschiedenis van het subject en van praktijken van subjectivering (subject-wording) onderzoeken.

Hoewel voornamelijk impliciet, behelst Foucaults seksualiteitsproject een discussie met hedendaagse opvattingen en praktijken met betrekking tot de opvatting over het *zelf* in de fenomenologie en in de psychoanalyse. Foucaults interesse in bekentenisrituelen in de kerk was voortgekomen uit zijn onderzoek naar disciplinerende macht in de moderne tijd. De hypothese daarbij is als volgt expliciet

te maken: Is het zelfonderzoek met de focus op seksuele driften en inversies in de psychoanalyse niet (deels) terug te voeren op de biecht in de christelijke kerk?

Eenmaal bezig met het Christendom meende Foucault echter ook de vroegere voorgeschiedenis in de Grieks-Romeinse oudheid beter uit te moeten zoeken. In het verlengde van de antieke filosofie en ethiek als levenskunst begon Foucault zich te interesseren voor zelfpraktijken als een tegenhanger of aanvulling op de disciplinerende macht. De kritische insteek met focus op discipline en bekentenis maakte zo in de loop van het project plaats voor een veel algemenere benadering van het besturen en vormgeven van onszelf en anderen.

Deze conceptuele wending van Foucault lijkt in *Bekentenissen van het vlees* precies half voltrokken. De term zelfpraktijk wordt herhaaldelijk expliciet gebruikt. Anders is dat voor het schema met vier aspecten van subjectivering (ethische substantie, wijze van subjectivering, ethische arbeid, teleologie) dat Foucault introduceert in de inleiding van *Het gebruik van de lusten*. Dit schema structureert de presentatie van het onderzoek in beide boeken over de Grieks-Romeinse oudheid. Foucault wijst daarbij ook telkens vooruit op de invulling van het schema voor de christelijke periode. In het nu gepubliceerde manuscript komt het echter nog in het geheel niet voor.

Het boek over het vroege Christendom zou verschijnen in directe aansluiting op de boeken over de Grieks-Romeinse Oudheid. Het manuscript zoals Foucaults het achterliet werd echter geschreven voorafgaand aan het onderzoek over de oudheid. Om de nieuwe focus op subjectivering en zelfpraktijken door te trekken naar dit boek had Foucault de tekst nog behoorlijk moeten herschrijven.

### **Geschiedenis van een heden in beweging**

Naast de conceptuele ontwikkeling, is ook de vraag of het project historisch afgerond te noemen is. In hoeverre zou Foucault het gat van de Middeleeuwen hebben willen invullen? En zou hij niet *De wil tot weten* alsnog hebben willen aanvullen met eerder aangekondigd werk over de moderne tijd, maar dan in lijn gebracht met de conceptuele verschuiving naar subjectivering?

Een andere reden waarom het werk over de recentere geschiedenis herziening zou kunnen vragen is dat het heden waar Foucault met zijn geschiedenis reflecties op wil bieden veranderde. Rond de emancipatie van homoseksualiteit en meer algemeen de seksuele bevrijding en gelijkwaardigheid tussen de seksen waren het roerige tijden gedurende Foucaults werk aan de geschiedenis van de seksualiteit.

En met #MeToo is dat nu op een andere manier weer opnieuw het geval, of nog steeds. Trouwens, de verhouding tussen seksualiteit en de christelijke kerk is ook nu actueel, denk aan discussie over het versoepelen van het celibaat voor priesters in Zuid-Amerika of de Nashville-verklaring. Zouden Foucaults kritische vragen ten aanzien van de psychoanalyse nog hetzelfde zijn? Welke vragen zou hij stellen ten aanzien van hedendaagse therapievormen en psychiatrische en seksuologische kaders?

Bovendien was Foucault tijdens zijn laatste levensjaren in interviews in homotijdschriften behoorlijk open over zijn persoonlijk engagement voor de thematiek van zijn werk. Die interviews vormen als het ware een pamflet over actuele thema's die zijn geschiedenis van de seksualiteit zowel aanvullen als motiveren.

Foucault brengt naar voren dat het niet enkel moet gaan om (seksuele) bevrijding maar meer nog de uitvinding van nieuwe levensstijlen, als invulling en uitoefening van vrijheid. Dat heeft zeggingskracht voor iedereen. Foucaults suggesties over de verkenning nog onbekende vormen van genot zullen velen wat ver gaan, zeker gekoppeld aan zijn interesse voor sadomasochisme. Het lijkt me ook niet

dat hij daarin navolging van iedereen verwachtte. Bedenk hoe Foucault in *Bekentenissen van het vlees* het leven als maagd (uiteraard fascinerend anders dan SM) onderzocht en aanhaalt hoe dit bijvoorbeeld voor Augustinus als hoogste ideaal gold dat echter een keuze was en geen plicht.

### **Online reclames als verleiding van de wil?**

Een vraag die we ten slotte kunnen aanstippen is wat deze studie van Foucault te bieden heeft voor het gebruik van zijn werk meer in het algemeen, dus ook buiten het thema van seksualiteit. Foucaults benadering van machtswerking wordt bijvoorbeeld door mijzelf en vele anderen gebruikt voor onderzoek naar de invloed van technologie in de huidige maatschappij. De wending naar zelfpraktijken en subjectivering inspireerde daarbij om ook de morele ervaring bij de invloed van techniek te onderzoeken en te streven naar een bewustere en kritischere manier van leven met techniek.

Maar kunnen we ons wel voldoende bewust worden van de invloeden van techniek? Die vraag is prangend en heel actueel als het gaat over verleidingen door online reclame en beïnvloeding via social media. Op dit punt is *Bekentenissen van het vlees* zomaar een heel actueel boek. Hoe moeten we onze vrije wil begrijpen? Op welke manieren wordt onze wil verleid en afgeleid? Hoe erg is dat? Wat kunnen we doen om meer bij “onzelf” te blijven?

### **Kortom**

De inhoud van dit werk en alle vragen die het oproept over de ontwikkeling van Foucaults oeuvre en actuele toepassing maken dat de postume publicatie van *De bekentenissen van het vlees* toch wel een filosofisch evenement genoemd mag worden.

\*\*\*

### **Bibliografie**

Michel Foucault, *Bekentenissen van het vlees: Geschiedenis van de seksualiteit, deel 4*. (vert. Jeanne Holierhoek). Amsterdam Boom, 2020.

Michel Foucault, *Les aveux de la chair. Histoire de la sexualité, deel 4*. Editions Gallimard, Parijs, 2018.